

Széljegyzetek egy hivatalos lap margójára: Kárpátaljai Közlöny (1939–1944)

CSILLA FEDINEC – ISTVÁN CSERNICKÓ
Marginal Notes to an Official Newspaper: Kárpátaljai
Közlöny (Subcarpathian Bulletin, 1939–1944)

070.48(=511.141)(477.87)"1939/1944"
316.022.4(=511.141)(477.87)"1939/1944"

Keywords: Subcarpathia, revision, self-government, local provision-making, Hungarian-Russian (Ruthenian) language.

Az 1939–1944 között fennálló, a magyar jogrendben az ország egyéb területeinek közigazgatási szervezésétől eltérő közigazgatási egység, a Kárpátaljai Kormányzóság kutatása számos eredményt tud felmutatni elsősorban történeti, jogi, nyelvpolitikai szempontból. A széles spektrumot képviselő művek közös hiányossága, hogy mind ez idáig nem volt kutatva a régió belső története a helyi rendeletalkotás szintjén. Tanulmányunkban az országos törekvések kontextusában vizsgáljuk a helyi politika irányait, területeit és mindenekelőtt tartalmát. Vizsgáljuk egyebek között, hogy léteztek-e olyan kérdéskörök, amelyekre helyi válaszok születtek, és ebből következően választ keresünk arra a kérdésre, hogy a sajátos közigazgatási terület csak nevében, egyes részleteiben vagy mélyebb tartalmában is megfelelt a magyar közigazgatáson belül elfoglalt különleges státusának.

Választási szabályozás Magyarországon

Nem célunk a választási rendszer elemzése, erről kiváló szakmunkák születtek, (l. többek között: Püski 2006, 153–167. p; Püski 2009, 73–101. p.; Püski 2010 35–45. p.) ám szükség van a szabályozásba való rövid betekintésre ahhoz, hogy érzékeltetni tudjuk, mire épül rá a revízió időszakának ezzel kapcsolatos eljárásrendje.

Magyarországon a két világháború közötti időszakban 1920 és 1926 között az egykamarás nemzetgyűlés, 1927 és 1945 között pedig kétkamarás parlament (Képviselőház és Felsőház) végezte a törvényalkotói munkát. A Nemzetgyűlésbe, illetve később a Képviselőházba a képviselők választások útján, a Felsőházba pedig a tagok a betöltött egyházi és világi funkció, valamint születési jog alapján történő kijelöléssel, illetve kinevezéssel kerültek be.

Az Osztrák–Magyar Monarchia létrejöttével lényegében nem változott meg a magyarországi választási rendszer. Az 1877-es választójogi törvény módosította a rendszert annyiban, hogy felemelte a választásra jogosultak számát 7%-ra. A választójog

kiterjesztése csupán az első világháború után következett be. Az 1919 őszén Friedrich István kormánya által kiadott szabályozás (1919. évi 5985. sz. miniszterelnöki rendelet) jogkiterjesztés révén az összlakosság 7 százalékaról 40 százalékára növelte a választójogosultak arányát, a nők is szavazati jogot kaptak, a dualizmus kori nyílt szavazást a titkosság váltotta fel.

1922-ben került sor a választási rendszer újraszabályozására (1922. évi 2200. sz. miniszterelnöki rendelet). A rendelet radikális visszarendeződést jelentett, a választásra jogosultak aránya 30 százalékra csökkent, illetve visszahozták a nyílt szavazás intézményét. A 245 mandátumból 195 képviselő nyílt szavazás révén kerülhetett a parlamentbe. Szavazópolgár lehetett az a férfi, aki 24 éves és elvégezte az elemi iskola négy osztályát, a nőknél követelmény volt a 30 éves kor és az elvégzett 6 osztály, vagy annak hiányában 3 élő gyermek vagy önálló háztartás saját jövedelemből. A nyílt (nyilvános) szavazás esetében a választópolgárok a szavazatszedő küldöttség előtt, élőszóval nyilvánították ki a jelöltre irányuló választói akaratukat. Az 1922-es szabályozást 1925-ben a parlament immár törvénybe is belefoglalta (1925. évi XXVI. törvénycikk).

1938-ban született meg az új, a korszakban az utolsó választójogi törvény (1938. évi XIX. törvénycikk), amely számos módosítást tartalmazott, egyebek között teljes körűvé tette a titkos szavazást, felemelte a választásra jogosultság korhatárát férfiak esetében a 26. életévre, illetve nők esetében a 30. életévre, a nagyvárosi kerületekben csak lajstromos, a vidéki kerületekben pedig lajstromos és egyéni választást írt elő.

A Horthy Miklós kormányzó nevével fémjelzett korszakban összesen hatszor tartottak – korabeli hivatalos elnevezéssel – nemzetgyűlési választásokat: 1920-ban, 1922-ben, 1926-ban, 1931-ben, 1935-ben és az utolsót 1939-ben. Valamennyi választást ugyanaz a párt nyerte, amely azonban többszöri átalakuláson és névváltoztatáson ment át: 1922–1932 között Egységes Párt, 1932–1938 között Nemzeti Egység Pártja, 1939–1944 között Magyar Egység Pártja. A párt minden választás alkalmával biztos parlamenti többséget szerzett és kormányzópártja volt az országnak.¹

Az időszakban az utolsó választásokra 1939. május végén került sor, utána a háború végéig már csak időközi választásokat tartottak. A revízió során Magyarországhoz visszacsatolt területek kimaradtak a választásokból, beleértve Kárpátalját is, amelyek ekkor már Magyarország része volt.

A revízió és Kárpátalja

Kárpátalja magyarlakta területsávja 1938 novemberében az első bécsi döntéssel, a ruszinok lakta régiója pedig az 1939. márciusi katonai beavatkozás eredményeképpen került vissza Magyarországhoz. Az első bécsi döntést „A Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeknek az országgal egyesítéséről” szóló 1938. évi XXXIV. tör-

1 Vö. Romsics 1990. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/nyiltan_vagy_titkosan_a_horthy_rendszer_valasztojoga/ (letöltve: 2015. 02. 10.); Választójog-történeti forrásgyűjtemény. http://majt.elte.hu/Tanszekek/Majt/TantargyiProgramok/segedanyag_doc/kepes/A_magyar_valasztojog_jogforrasok.pdf (letöltve: 2015. 02. 10.)

vénycikkkel, a ruszin Kárpátalja visszacsatolását pedig „A Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területeknek az országgal egyesítéséről” szóló 1939. évi VI. törvénycikkkel cikkelyezték be a magyar jogrendbe. Mindkét törvénycikk kitért arra, hogy a felsőházi tagok – Magyarország egészére érvényes módon – kinevezéssel, az országgyűlési képviselők azonban a magyarországi jogrendtől eltérő módon meghívással kerülnek be a magyar parlamentbe.

Az 1938. évi XXXIV. törvénycikk 2. §-a szerint: „A visszacsatolt felvidéki területek lakossága által szenátorokká, nemzetgyűlési vagy tartománygyűlési képviselőkké megválasztottak közül a jelen törvény erejénél fogva mint országgyűlési képviselők az 1935. évi április havának 27. napjára egybehívott magyar országgyűlés képviselőházának tagjai lesznek azok, akiket a magyar királyi miniszterelnök indítványára az országgyűlés, mindkét házának határozatával az országgyűlés képviselőházába meghív.”² A felvidéki képviselők, beleértve a hat kárpátaljai – az időszakban Felvidéknek nevezték az első bécsi döntéssel Magyarországhoz visszacsatolt teljes területet, beleértve a mai Kárpátalja magyarlakta sávját is, azaz csak feltételesen nevezhetjük őket kárpátaljai képviselőkknek – 1938. december 5-től lettek a magyar Képviselőház tagjai. A felvidéki (és a kárpátaljai) képviselők alkották a Képviselőházban a „felvidéki képviselők csoportját”. Valamennyien az 1936-ban a Csehszlovákiához tartozó Érsekújváron létrejött Egyesült Magyar Párt tagjai voltak, amely párt 1940. március 15-ével beleolvadt a magyarországi kormánypártba, a Magyar Élet Pártjába.

Az 1939. évi VI. törvénycikk 2. §-a szerint: „Mindaddig, amíg a Kárpátalján az országgyűlési képviselőválasztások megtartása lehetséges lesz, az 1939. évi június havának 10. napjára egybehívott országgyűlés képviselőházának a jelen törvény erejénél fogva mint országgyűlési képviselők tagjai lesznek azok, akiket a kárpátaljai területek lakossága által szenátorokká, nemzetgyűlési vagy tartománygyűlési képviselőkké megválasztottak közül vagy a magyar pártok lajstromain a megválasztottak után pótképviselővé választott jelöltek avagy a Kárpátalja őslakossága által választott nemzeti tanácsai tagok közül a miniszterelnök indítványára az országgyűlés – mindkét házának határozatával – az országgyűlés képviselőházába meghív. Az így meghívottak száma legfeljebb tíz lehet.”³ A tíz képviselőt a Kárpátaljai Kormányzóság területéről a polgári közigazgatás bevezetése után hívták be a magyar Képviselőházba.

Az 1939. évi VI. törvénycikk 4. §-a ezenkívül kimondta: „Utasíttatik a minisztérium, hogy a kárpátaljai területeken az országgyűlési képviselőválasztások megtartásáról az 1940. évi június havának 30. napjáig gondoskodják.” Erre azonban nem került sor. 1939. december 31-én hirdették ki az 1939. évi XVIII. tc.-t „a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeken és a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai

2 1938. évi XXXIV. törvénycikk a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeknek az országgal egyesítéséről. 1000 év törvényei. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8089> (letöltve: 2015. 02. 10.)

3 1939. évi VI. törvénycikk a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területeknek az országgal egyesítéséről. 1000 év törvényei. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8100> (letöltve: 2015. 02. 10.)

területen országgyűlési képviselők választásáról”,⁴ melynek alapján Kárpátalja 11 mandátumot kapott – ennyi járása volt a Kárpátaljai Kormányzóságnak. Azonban ezt a törvénycikket sem hajtották végre, 1940. június 19-én Teleki Pál miniszterelnök parlamenti felszólalásában kitért arra, hogy Kárpátalján június 30-ig meg kellett volna tartani a választásokat, de a háborús viszonyok miatt ezt bizonytalan időre elhalasztották. Választások helyett a behívott képviselők mandátumát hosszabbították meg, illetve a megüresedő helyeket a délvidéki képviselők bevonulásakor töltötték fel ugyancsak meghívással. (Vö. Horváth 2002)

A törvények és rendeletek hivatalos közzététele

A magyarországi törvények és rendeletek 1867-től kezdődően a mindenkori magyar kormány hivatalos lapjában jelentek meg nyomtatásban. Ez a hivatalos lap 1867 és 1944 között a „Budapesti Közlöny”⁵ volt, amely heti rendszerességgel látott napvilágot. Ezenkívül külön gyűjteménye volt a törvényeknek – az „Országos Törvénytár” és a rendeleteknek – a „Magyarországi Rendeletek Tára”.⁶ Mindkettő 1867-től 1945-ig jelent meg.

A kiegyezés (1867) utáni években a törvények kihirdetése közvetlenül az országgyűlésben történt meg, 1881-től kezdődően pedig az „Országos Törvénytár”-ban való közzététellel valósult meg. Az „Országos Törvénytár”-ban a törvényeket egy nyelven, magyarul jelentették meg, de belekerültek a nemzetközi szerződések is eredeti nyelven, illetve magyar fordításban. A törvényeket a dualizmus korában a magyarországi kisebbségek nyelvén – német, horvát, román, szlovák, szerb, ruszin és olasz nyelven – külön füzetekben adták ki. A rendeletek kihirdetése a teljes időszakban a „Budapesti Közlöny”-ben történt, így hatályosságuk nem a „Magyarországi Rendeletek Tára”-ban való megjelentetéstől függött. Ennek megfelelően a „Magyarországi Rendeletek Tára” a rendeletek válogatott, utólag szerkesztett gyűjteménye volt, évente egyszer adták ki. (Kiss 1998, 17–27. p.)

Az 1938 és 1944 közötti időszakában Magyarországnak egyetlen olyan régiója volt, amely közigazgatásilag nem tagolódott be a vármegyerendszerbe, hanem területi különállást élvezett. Ez volt Kárpátalja ruszinok lakta régiója, azaz a mai Kárpátaljának az első és a második bécsi döntéssel határolt területe, korabeli hivatalos nevén – a Kárpátaljai Kormányzóság. A visszacsatolást követő hónapokban katonai közigazgatás

4 1939. évi XVIII. törvény cikk a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeken és a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területen országgyűlési képviselők választásáról. *1000 év törvényei*. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8112> (letöltve: 2015. 02. 10.)

5 Budapesti Közlöny, 1867–1944. *Digitalizált Törvényhozási Tudástár*. <http://dt.oegy.hu/hu/gyujtemenyismertetok/jogforrasok/hivatalos-kozlonyok/item/416-budapesti-kozlony-1867-1944> (letöltve: 2015. 02. 10.)

6 Magyarországi Rendeletek Tára. *Digitalizált Törvényhozási Tudástár*. <http://dt.oegy.hu/hu/gyujtemenyismertetok/jogforrasok/rendeletek-tara/item/404-magyarorszag-rendeletek-tara> (letöltve: 2015. 02. 10.)

alatt állt a terület, majd az 1939. július 7-én életbe lépő 6.200. számú miniszterelnöki rendelettel bevezették a polgári közigazgatást.

Az 1939. évi 6.200. számú miniszterelnöki rendelet „a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai terület közigazgatásának ideiglenes rendezéséről” kimondta, hogy a Kárpátaljai Kormányzóság közigazgatása háromszintű: közigazgatási kirendeltségek, járások és az egyes települések. A kormányzóság élén a kormányzó áll, akit „a kárpátaljai területet érintő általános érdekű kérdésekben” a főtanácsadó által irányított, rendszeresen ülésező nyolctagú „véleményező és indítványozó bizottság” segít. A kormányzót, a főtanácsadót, a bizottság tagjait a miniszterelnök, a közigazgatási kirendeltségek vezetőit és azok helyetteseit a belügyminiszter, a községek képviselő-testületeinek tagjait pedig kizárólag „a község férfi lakosai közül”, a fősolgabíró nevezi ki. A kormányzó jogköre megegyezett a vármegye élén álló főispán jogkörével, ezenfelül hatáskörébe tartozott a tanügyi igazgatás is, amit a vármegyék esetében a tankerületi főigazgató látott el. A rendelet 11. §-a szerint a kormányzóság területén a hivatalos nyelv a magyar és a „magyar-orsz”.

A kétnyelvűséggel külön foglalkoztak az ágazati rendeletek. Például az 1.460/1940. M. E. sz. rendelet „a visszacsatolt kárpátaljai területen működő cégek magyar vagy rutén nyelvű cégszövegének a kereskedelmi cégjegyzékbe bejegyzése tárgyában” így fogalmazott: „A Magyar Szent Koronához visszacsatolt kárpátaljai területen működő cégek az idegen nyelvű cégszöveg helyett magyar vagy rutén vagy mind a két nyelvű cégszöveg bejegyzése iránt a cégbírósághoz intézett beadványa és ennek mellékletei illetékmentesek [...]”. (Nizsalovszky 1943, 799. p.)

A 1939. évi 6.200. számú miniszterelnöki rendelet rendelkezett arról is, hogy a kormányzói biztos hivatalos lapot alapít. Ebben a hivatalos lapban hasábosan elhelyezve két nyelven közé kell tenni az országos törvényeket, rendeleteket, „amelyeknek hatálya a kárpátaljai területre kiterjed”, valamint a kormányzói biztos által kiadott szabályrendeleteket, és a közigazgatási kirendeltségek vezetői által kiadott rendelkezéseket és közleményeket. A paragrafus megállapította továbbá azt is, hogy a miniszteri rendeletek kihirdetése az ország hivatalos lapjában, a „Budapesti Közlöny”-ben való közzététellel történik meg, „az említett rendeleteket azonban – lehetőleg a Budapesti Közlönyben való megjelenésükkel egyidejűen – a kárpátaljai terület hivatalos lapjában magyar és magyar-orsz nyelven hasábosan szintén közzé kell tenni”.

A Kárpátalja Kormányzóság kétnyelvű hivatalos lapja, a „Kárpátaljai Közlöny – Подкарпатський Вїстник” a „Budapesti Közlöny”-höz hasonlóan heti rendszerességgel, vasárnaponként jelent meg. A lapok számozása a tárgyévben folyamatos volt, azonban minden év elejétől az első számmal indult. Az első szám 1939. július 30-án jelent meg, az utolsó szám – a tárgyévi 39. szám – 1944. szeptember 24-i keltezéssel látott napvilágot. Kiadója a Kárpátaljai terület kormányzói biztosa volt. A lapot felelős szerkesztőként dr. Balás Vilmos jegyezte. Hivatalok és magányszemélyek is előfizethettek. Terjedelme változó volt, általában 20 és 40 oldal között. A lap az ungvári állami nyomdában – hivatalos neve: M. Kir. Állami Nyomda ungvári kirendeltsége – készült. Felelős kiadója Toroczkói József, a nyomda vezetője volt.

Toroczkói Józsefről közelebbi információk nincsenek. Kétszer találkozunk a nevével a magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvekben a második világháború végéig terjedő időszakban: 1936. december 12-i ülésen „m. kir. állami nyomdai főtisztai cím”-et ado-

mányoznak neki és a VIII. fizetési osztályba sorolják be,⁷ az 1939 június 27-i ülésen kinevezik „állami nyomdai osztályvezetővé a VII. fizetési osztályba”.⁸ Ez arra utal, hogy Budapestről helyezhették Ungvárra 1939 nyarán.

Keveset tudunk Balás Vilmosról is. Feltehetően azonos azzal a Balás Vilmossal, aki 1932-ben Budapesten megalakult (és 1948-ig működött) Vármegyei Tisztviselők Irodalmi és Művészeti Gyöngyösi István Társasága egyik alapító tagja volt. A társaság célul tűzte ki a nemzeti hagyományok művelését a Trianon által leválasztott országrészekre is kiterjeszteni. Az alapításkor Balás budapesti „író, történetíró, vm. tb. [vármegyei tiszteletbeli] II. főjegyző”. (Jankovics 2010, 625–636. p.) 1942-ben a Kárpátaljai Tudományos Társaság adott ki Balás Vilmostól egy huszonhárom oldalas, helytörténeti-néprajzi munkát. (Balás 1942)

Amennyiben helyesek a feltételezéseink, akkor Balás és Toroczkói „ejtőernyősök” voltak – így nevezték a visszacsatolt területekre az „anyaországból”, azaz a „trianoni országhatárról” kinevezett tisztségviselőket.

A Kárpátaljai Közlöny és a helyi rendeletek

A lap tartalmi tekintetben három részből állt. A terjedelmet döntően az ún. „Hivatalos rész” töltötte ki, ahol a központi rendeleteket közölték. A törvényeket 1939 és 1942 között a lap mellékletében adták közre – a két nyelven szerkesztett laptól eltérően a mellékletbe a törvények csak „magyar-orosz” nyelven voltak olvashatók. Néhány lapszámban megtalálható volt a „Kormányzói biztosi rendeletek” rész is. Végül pedig a „Hirdetmények” kerültek közreadásra. Az utóbbiak között többnyire ingó és ingatlan árveréseket, álláshirdetéseket, bérleti szerződéssel kapcsolatos, tisztviselői tanfolyamokról szóló és más hirdetményeket találunk.

Az időszakkal foglalkozó tanulmányok általában nem feledkeznek meg annak megemlítéséről, hogy az újság a központi jogszabályokat és a helyi rendeleteket adta hírül, azonban még senki nem vizsgálta ennek az általános megállapításnak a valóságtartalmát. Tétélesen végignéztük a lapszámokat, s ennek alapján megállapítható, hogy helyi rendeletek elvétele, évente legfeljebb egy-kettő található a közlönyben, de az sem egyértelműen helyi rendelet, hanem valamely központi rendelet továbbadása. Az 1941. május 11-i, 20-as lapszámban például a kormányzói biztos a községek előljáróinak és légoltalmi parancsnokainak figyelmét felhívja a m. kir. honvédelmi minisztérium 102.955/eln. 35. – 1941. sz. rendeletére, amely a légvédelmi készség idején fogatosítandó eljárásrendet tartalmazza.

A miértre a választ többek között Kozma Miklós kormányzói biztos adja meg, aki a nyilvánosságban az autonómia feltétlen hívének mutatkozott. Kozma úgy vélte, hogy az

7 MNL OL, K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1867–1944. 1936. december 12. <http://adatbazisonline.hu/adatbazis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944/adatlap/59848> (letöltve: 2015. 02. 10.)

8 MNL OL, K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1867–1944. 1939. június 27. <http://adatbazisonline.hu/adatbazis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944/adatlap/59905> (letöltve: 2015. 02. 10.)

autonómiaígéret teljesíthetetlen, a „rutén Kárpátalját” is a vármegyerendszerbe kelle-
ne betagolni. Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszternek címzett 1941. március 11-i
szigorúan bizalmas levelében a következőket írta: „Ez volna az ideális és olyan megol-
dás, amely kivezethetne abból a zsákutcából, amelybe az autonómia megígérése révén
politikailag jutottunk.” (Idézi: Vasas 2014, 90. p.) Ez részben magyarázza, miért volt a
„Kormánybiztosi rendelet” a legsoványabb rovata a kormányzóság hivatalos lapjának.
Kozma már kormányzói hivatala átvételekor, Ungváron 1940. szeptember 22-én így
fogalmazott: „Kárpátalja nem magyar anyanyelvű lakosságának nyelvi és kulturális
jogait és kezelését magyar törvények és a kormány félreérthetetlen álláspontja szabja
meg [...] Általában a legmesszebbmenő figyelmet kívánom ezekre a kérdésekre fordíta-
ni, de mindjárt hozzáteszem azt is, hogy sem a rutének, sem a nyelvi kisebbségek kul-
turális szabadsága nem jelenthet politikai szabadosságot és kifelé húzást, s mint
ahogy a kormány intenciói értelmében garantáltam javukra a nyelv és a kultúra szabad-
ságát, épp úgy garantálom, hogy minden, a magyar állameszmétől és nemzethűségtől
történi elhajlás a legsúlyosabb megtorlás alá esik.” (Kozma 1940, 281–282. p.)

„Magyarországok”

Teleki Pál miniszterelnök folyamatosan szorgalmazta a kárpátaljai vajdaságról szóló
autonómia törvény elfogadását, azonban erre nem került sor, végül maga Teleki is letett
róla, hogy a fennálló magyarországi viszonyok és a világháború körülményei közepette
egy szláv népességnek autonómiát adjanak az ország keleti határai mentén.

A miniszterelnökségen 1940. július 23-án tartott vitában elhangzott érvelés szerint:
„A vajdaság területén a javaslat szerint a rutén az államnyelvvél egyenjogú hivatalos
nyelv lesz. Az egyenjogúsággal a rutén nem válik államnyelvvé; az egyenjogúság azt
jelenti, hogy a vajdaság területén a rutén épp oly hivatalos nyelv, mint a magyar.”⁹

Figyelemre méltó, ahogy a vajdaság tervéről szóló miniszterelnökségi vitákban a
népnévvel kapcsolatban érveltek a résztvevők, egyértelművé téve a politikai megfontol-
ások primátusát, annak ellenére, hogy maga Teleki ezzel nem értett egyet. A miniszter-
elnök egy 1939. augusztus 2-án kelt levelében így fogalmazott: „Szem előtt kell tartani
általában, hogy Kárpátalján a magyar-orosz nyelv nem nemzetiségi nyelv, hanem másod-
dik államnyelv. A nyelvkérdést gyakorlati kérdésnek kell tekinteni és semmi körülmé-
nyek között sem szabad belőle politikumot csinálni.”¹⁰

Egyed István, Teleki Pálnak a kárpátaljai vajdaság ügyeinek kézben tartásával meg-
bízott jogásza így foglalta össze a kérdéssel kapcsolatban összehívott miniszterelnök-
ségi üléseken a népnévvel kapcsolatban elhangzott véleményeket: „A világháború előtt
és alatt általában a rutén elnevezés volt a hivatalos. A[z 1918. évi Ruzska Krajna] nép-
törvény ’ruszin (rutén)’ megjelölést használ. A cseh-szlovák uralom alatt jött szokásba
az orosz, kisorosz szóhasználat, de újabban az ukrán elnevezést is be akarják csem-
pészni. [...] A népelnevezés szempontjából a nemzetközi helyzetnek is jelentősége
lehet. Amiképpen már csak Lengyelországra való tekintettel is, vagy egy esetleg létesü-

9 Egyed-iratok. MTA Kézirattár. Ms 10.734/9.

10 Egyed-iratok. MTA Kézirattár. Ms 10.734/15.

lő Ukrajna miatt nem lenne kívánatos az ukrán szó használata, – véleményem szerint éppúgy megfontolandó az orosz szónak valamilyen változatban való alkalmazása is. Nekünk azt kell kidomborítani, hogy ez a nép egy teljesen külön nyelvet beszélő, más népektől független nép, s ebből a szempontból a háború előtti rutén elnevezésnek sok előnye van; rutének ti. más országokban nincsenek. A magyar-orosz elnevezés viszont a magyar néppel való testvériséget juttatja kifejezésre.” Egyed hozzátette azt is: „Ez a kérdés is tulajdonképpen el van döntve. Az 1939./VI. tc. ugyan csak Kárpátalja lakosairól beszél, de a 6.200/1939. M. E. rendelet már a magyar-orosz elnevezést használja.”¹¹

A „magyar-orosz” kifejezés, hivatalos mivolta ellenére, nem volt egyértelműen elfogadott az országos politikusok körében sem. Néhány példa. Korláth Endre meghívott kárpátaljai képviselő így polemizált a Képviselőház 1939. december 1-jei ülésén: „Északkeleten az Erdőskárpátokban él az a nép, amelyet a legutóbbi ideológia szerint magyaroroszoknak mondanak. (Egy hang a balközépen: Mi csak ruszinnak mondjuk!) Én a magyarorosz kifejezést nagyon szerencsésnek tartom és rögtön megmagyarázom, hogy miért. Ezt a szót tulajdonképpen nem most találták ki, ez a szó Moszkvában, Pétervárott és általában az Oroszbirodalomban régen ismert, uhroruszin-nak mondták. (Egy hang a balközépen: Ha ragozzuk, akkor uhroruszki!) [...] A magam részéről csak annyit akarok mondani, hogy ezt a szót: magyarorosz, nagyon szívesen látom és pedig egyszónak írva, mert én azt a magyarorosz akárom látni és üdvözlöm testvérként, aki egytestben és egylélekben magyar is és orosz is, vagy orosz is és magyar is együtt, nem elválasztójellel, nem összekötő jellel, mert az az összekötő jel már veszedelmes lehet. Az lehet két milliméter, de lehet 350 kilométer is, lehet olyan összekötőjel, amelynek első része a magyar Budapesten, a második része pedig az orosz Verhovinákon nyilvánul meg. Nekem olyan magyaroroszra van szükségem, aki magyarorosz maga egy összetett szóban, vagyis egytestben egylélekben magyar is és orosz is együtt. (Gürtler Dénes:¹² Szóval rutén! – Derűtség.)”¹³ Kaminszky József¹⁴ a Felsőházban 1939. december 14-én tartott beszédében magyarázólag használta a fogalmat: „a magyar-orosz nép, vagy ahogy nevezni szokták, a ruszin nép”.¹⁵ Homicsko Vladimírnek¹⁶ a Képviselőházban 1940. november 12-én tartott beszédébe pedig így vágtak közbe: „A másik dolog az orosz nyelvhasználat, (vitéz Zerinváry Szilárd:¹⁷ Orosz vagy magyar-orosz? – Palló Imre:¹⁸ Olyan nincs!) Az orosz nyelv használata azért is fontos, mert mi oroszok zárt területen lakunk.”¹⁹

11 Egyed-iratok. MTA Kézirattár. Ms 10734/23.

12 Meghívott felvidéki képviselő.

13 Az országgyűlés Képviselőházának 61. ülése 1939. december 1-én. Képviselőházi napló, 1939. III. kötet. 587. p.

14 A Felsőház örökös tagja Kárpátaljáról.

15 Az országgyűlés Felsőházának 15. ülése 1939. december 14-én. Felsőházi napló, 1939. I. kötet. 158. p.

16 Meghívott kárpátaljai képviselő.

17 A Nyilaskeresztes Párt képviselője.

18 A Nyilaskeresztes Front képviselője.

19 Az országgyűlés Képviselőházának 150. ülése 1940. november 12-én. Képviselőházi napló, 1939. VII. kötet. 255. p.

Bródy András, az első podkarpatszka ruszi kormány miniszterelnöke (1938. október), a magyar parlamentbe meghívott képviselő, a ruszin parlamenti klub elnöke szerint „bizalmi krízis” is kialakult a ruszinokkal kapcsolatban. Ennek lényegét a magyar országgyűlés Képviselőházában 1939. december 7-én tartott beszédében így foglalta össze:

„[...] tudnunk kell azt, hogy az elmúlt húsz esztendő alatt népünk sokat fejlődött. Az az 1918-ból ismert rutén nép, ha nem is százszázalékig, de hetven százalékig öntudatosult és ma, húsz év múltán három csoportra oszlik. Az első csoportba tartoznak az 50–70 évesek, akik magyar iskolában, magyar szellemben nevelkedtek, elmagyarosodtak, jó magyarok lettek és amikor jött a változás, akkor nem tudtak behelyezkedni az új helyzetbe, hanem visszavonultak és önmagukban éltek magyarságukat és várták a magyar felszabadulást, a terület visszacsatolását.

A második csoportba tartoznak a 35–50 évesek, akik ugyancsak magyar iskolában, magyar szellemben nevelkedtek, és amikor jött a változás, akkor fiatal koruknál fogva nem tudtak belenyugodni az új helyzetbe, próbáltak harcot kezdeni, először defenzív harcra álltak és menekültek a néphez, keresték a támaszt a népnél és amikor érezték és látták, hogy a népben megtalálják a támaszt, akkor offenzív harcot indítottak a cseh rezsim ellen. Természetesen ebben a harcban a néppel mentek és az öntudatosuló néppel együtt ők is öntudatosultak, a nemzethez, a nemzetté fejlődött néphez hozzá nőttek. Most a változás után magyar szempontból ők is becsületesekek, abszolút megbízhatók, de az az előnyük megvan, hogy nem szakadtak el a néptől, mint az előbbi idősebb generáció, hanem a néppel vannak szoros szervi és lelki kapcsolatban és hivatva vannak, hogy azt a magyar szellemet és tudást, amelyet magyar iskolában szereztek, hasznosítsák a maguk népe és Magyarország javára.

A harmadik generáció, az ifjak generációja, az úgynevezett 20–35 évesek. Ezek idegen szellemben nőttek fel, idegen szellemben nevelkedtek, ezeknek Magyarország idegen, a magyarság idegen, a magyar eszme ezek részére terra incognita. (Tost László:²⁰ Szics-gár-distákt! [L. erről legújabbban: Pahirja 2014, 117–154. p.]) Ezek ma úgy, mint a régi húszévesek passzív állásba helyezkedtek tele harci kedvvel és várnak, figyelnek, mi lesz, hogy a maguk nemzeti életét valahogyan ki tudják élni. Ma ebben a bizalmi krízisben a kormány álláspontja az, hogy a magyar államépítés, a magyar állameszme szempontjából a legmegbízhatóbb elemekre, ezekre az öregekre kell építeni.”²¹

Ennek példáját látjuk többek között a kárpátaljai vajdaságról szóló polémiákban a nyilvánosságban megszólaló/megszólaltatott személyiségek esetében. (A szövegeket l. egybegyűjtve: Fedinec 2004, 481–483., 485–516., 521–525. p.)

A hivatalos közlöny nyelvezete

A kormányzói biztos hivatala mellett külön fordítói irodát hoztak létre, amely rövid idő alatt valamennyi hivatali formanyomtatványnak, úrlapnak elkészítette a kétnyelvű vál-

²⁰ Meghívott felvidéki képviselő.

²¹ Az országgyűlés Képviselőházának 64. ülése 1939. december 7-én. Képviselőházi napló, 1939. III. kötet. 775. p.

tozatát. Kétnyelvűek voltak a hivatalok bélyegzői, a postai bélyegzők, a vasúti menetrendek stb. is. Itt készült a hivatalos lap fordítása is.

A kétnyelvűség hivatalossá tétele és a kétnyelvű hivatali ügyintézés gyakorlata ismét felélénkítette a nyelvkérdés körüli polémiákat, amely évtizedek óta megosztotta a helyi értelmiséget. A magyar államhatalomnak el kellett döntenie, hogy a magyar mellett melyik nyelvet tekinti a második hivatalos nyelvnek a régióban: a (nagy)oroszt, az ukránt (kisoroszt), vagy pedig a ruszint, azaz a helyi nyelvjárásokra alapozott nyelvet, amelynek azonban nem volt egységes, sztenderd változata. A három nyelv közül az időszakban retorikai szinten a ruszín volt privilegizált helyzetben, megengedő volt a hozzáállás az orosz használatához és gyakorlatilag tiltott volt az ukrán a nacionalistának tekintett politikai környezet miatt. Ennek mentén érdemes megnézni, hogy vajon melyik nyelvváltozattal találkozunk a hivatalos közlöny hasábjain.

A nyelvkérdés gyakorlati rendezésére elsősorban a nyelvtankönyvek voltak hivatottak, illetve az egyik legfőbb feladata volt a Kozma Miklós kormányzói biztos által alapított Kárpátaljai Tudományos Társaságnak is. „Ma Kárpátalján a kormány támogatásával egy tudományos társaság működik, amelynek az a feladata, hogy véglegesen rendezze a rutén nyelvi kérdést, fejlessze a népi nyelvet irodalmi nyelvvé s végül zárja le egyszerismindenkorra a csehek által mesterségesen szított nyelvi harcot.”²² A Kárpátaljai Tudományos Társaságnak „nagy hivatása volna, sőt van is, szolgálja is ezt a hivatást: a népi rutén kultúra szerves fejlesztését, mely a rutén kultúrát függetleníteni kell a pánruszizmus, vagy pánukránizmus idegen szellemétől”.²³

1940-ben a kormányzói biztos hivatalának kiadásában látott napvilágot az a címében „magyarorosz” nyelvtankönyv, (*Граматика...* 1940) amelynek fő célja a ruszín irodalmi nyelv kodifikálása volt. A szerkesztőbizottság élén Illiczky Sándor kanonok, Perényi Zsigmond kormányzói biztos főtanácsadója állt. Perényi Teleki Pál miniszterelnökhöz címzett levelében a tankönyvvel kapcsolatban leszögezte: „egyrészt megszünteti a két évtized óta tartó kárpátaljai nyelvi harcot (melyet a cseh kormány sokszor mesterségesen szított), s így ruténjeinknek lehetőséget ad arra, hogy a maguk anyanyelvét egységesen fejlesszék tovább, másrészt akadályt emel a külföldi (ukrán, nagyorosz) nyelvek használata következtében érezhető elidegenedő hatásnak is.” (Idézi: Marina 1977/1999, 144. p.)

A tankönyvhöz Marina Gyula, a kormánybiztosi hivatal egyház- és oktatásügyi osztályának vezetője írt előszót, ezért Marina-féle nyelvtanként is ismert. Marina ebben az előszóban foglalkozott a helyi szláv népesség nyelvi jogaival, és hangsúlyozva a tankönyv jelentőségét, mindazonáltal arra hívta fel a figyelmet, hogy Volosin 1907-es (Volosin 1907) és 1919-es (Волошин 1919) nyelvtanaihoz kellene visszatérni.

Bonkáló Sándor Volosin 1907-es nyelvtana kapcsán kiemeli, hogy az „a kárpátaljai rutén nyelv első nyelvtana, mellyel nagy szolgálatot tett a ruténül tanulni akaró magyar közönségnek”, szerzőjét pedig úgy tartja számon, mint aki „sokat tett a rutén irodalom fejlesztéséért s a nép művelődéséért”. (Bonkáló 1935, 59. p.) Jurij Seveljov szintén úgy

22 Krícsfalussy-Hrabár Endre felszólalása az országgyűlés Felsőházában., 1943. december 20. Felsőházi napló, 1939. IV. kötet. 221. p. Krícsfalussy-Hrabár a kárpátaljai területről 1942-ben lett felsőházi tag.

23 Kass Albert felszólalása az országgyűlés Felsőházában, 1943. december 16. Felsőházi napló, 1939. IV. kötet. 125. p.

értékeli, hogy az 1907-ben kiadott grammatika egyik fő célja az lehetett, hogy a magyar nyelven iskolázott ruszinoknak lehetőséget teremtsen arra, hogy megismerkedjenek anyanyelvük nyelvtanával. (Шевельов 1987, 54. p.) Marina Gyula szerint Volosin „az Azbuka²⁴ megírásával és grammatikájával a ruszin nyelv egyik megalkotójának tekinthető”. (Marina 1977/1999, 86. p.) Kozma Miklós így jellemzi Volosin nyelvtanírói munkásságát *Az ukrán kérdés Kárpátalján* című írásában: „tőle származik két határozottan legjobb igazi népi rutén nyelvtan.”²⁵ 1941-ben kiadott grammatikája előszavában Harajda is azt írja, hogy Volosin 1907-es nyelvtana „az élő népi nyelven” íródott.²⁶ Maga Volosin saját nyelvtana kapcsán később megjegyezte, hogy bár „nem érte el a teljesen tiszta kisorosz irodalmi nyelvet, de határozott lépést tett a népi stílus felé”. Büszkén tudatja azt is, hogy a Magyar Tudományos Akadémia – a kor jeles szlavistája, Asbóth Oszkár javaslatára – a kisorosz nyelv első magyarországi grammatikájának értékelte és pénzjutalommal díjazta a munkát.²⁷

Volosin másik, *Методическая грамматика* című grammatikája valójában 1919 előtt (Lásd: Волошин, 1899; Волошин 1901.) és később (Lásd: Волошин 1923; Волошин 1930.) is többször, számos változatban megjelent. Az 1899-ben megjelent első és néhány további kiadásán az elemzők (Бирчак 1924, 15. p.; Белей 2010, 5–10. p.; Чучка 1993, 32. p.; Мишанич–Чучка 1995, 22. p.; Кляп 2001.) – Alekszandr Duchnovics, továbbá Volosin egykori tanára, Szabó Eumén és a nyelvtan szerkesztője, Alekszandr Mitrak hatásának tulajdonított – ruszofil befolyást fedeznek fel, ám leszögezik, hogy a grammatikák tárgya egyértelműen a helyi úzus. Az 1923-ban kiadott verzió kapcsán pedig Bircsak (Бирчак 1924, 17. p.) azt emeli ki, hogy a korábbi nyelvtanírók egybegyűrték az egyházi szláv, a nagyorosz és a ruszin nyelvet, s egy mesterséges, nem létező nyelv grammatikáját alkották meg. Ezzel szemben „Avgusztin Volosin tiszta vizekre evez, elkülönítve a ruszin nyelvet [руську мову] az orosztól és egyházi szlávtól mind fonetikai és morfológiai, mind szintaktikai téren”.

Volosin nyelvtanait elemezve Nedzelszkij ugyanakkor azt hangsúlyozza, hogy a kötetekben nyelvjárási elemeket és „magyarizmusokat” is bőven találhatunk; szerinte Volosinnak ezek a munkái meg akartak felelni a magyar nyelvpolitikai szándéknak, és a szerző el akarja különíteni a ruszinok nyelvét mind az orosz, mind az ukrán nyelvtől. (Недзельскій 1932, 245–246. p.)

A kormányzói biztos 1940. augusztus 20-án kelt 8.888. számú rendelete kötelezővé tette a Marina-féle tankönyv használatát a kárpátaljai oktatási intézményekben az 1940/41. tanévtől kezdődően. (Капраль 2010, 133. p.) Azonban a Marina-féle tankönyvet többen bírálták, mivel nem oldotta meg a nyelvi sztenderdizáció és kodifikáció problémáját, de az iskolai nyelvoktatását sem. Egyebek között az volt vele a probléma,

24 A szerző Volosinnak erre a munkájára utal: *Азбука угро-руського и церковно-славянського ченія*, Унгварь, Уніо, 1906.

25 Kozma írását közli Brenzovics 2009, 247–254. p. Az idézett rész a 250–251. oldalon olvasható.

26 Lásd az előszót Harajda nyelvtanában. Az említett rész a 6. oldalon található. Lásd még: Лявинец 2008, 7. p.

27 Волошин, Августин: *О письменном язиц Підкарпатських русинов, Ужгород, „Уніо”*. <http://litopys.org.ua/volosh/volosh30.htm> (2015-03-01)

hogy a helyi nyelvi sajátosságok keveredtek a nagyorosz nyelvi normákkal, (Капраль 2003, 178–179. p. Lásd még: Мозер 2011, 231–251. p.) és a régióban használt szláv nyelvváltozatoktól távoli változatot konstruált.

Nem véletlen, hogy 1941-ben új, címében „ruszin” nyelvtankönyv jelent meg, Harajda János munkája. (Гарайда 1941) Megjelenését követően a Harajda által kidolgozott nyelvtan szolgált alapjául a Kárpátalján ruszin nyelven készülő hivatali szövegeknek, ez a volt a nyelvi mintája a korszakban ruszin nyelven megjelenő lapok és folyóiratok többségének, s ezt vették figyelembe, amikor a *Kárpátaljai Közlöny – Подкарпатський Вїстник* számára készítettek fordításokat. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1941. évi 27.300. számú rendelete tette hivatalos tankönyvvé az új nyelvtant.

Harajda grammatikájának – mely egyébként a Kárpátaljai Tudományos Társaság első kiadványa volt – nyelvezetét elemezve meglepő tapasztalatra juthatunk. A ruszin irányzat hívei amellet foglaltak állást, hogy a ruszin irodalmi nyelvet a helyben, Kárpátalján beszélt nyelvjárásokra (főként a máramarosi dialektusra), a 18. századi ruszin irodalmi művek nyelvezetére, valamint az egyházi szláv nyelvre kell alapozni, és közelíteni kell az irodalmi nyelvet a népi nyelvhasználathoz. Bár a helyi szláv nyelvjáráásokban máig erős magyar nyelvi hatás fedezhető fel (elsősorban a szókészletben, de más nyelvi szinteken is), (Lásd pl.: Балецкий 1958, 23–46. p.; Дзєндєлївський 1959, 61–64. p.) a Harajda nyelvtana által kodifikálni kívánt nyelvváltozat gyakorlatilag mentes a magyar nyelvi kontaktushatásoktól. (Дзєндєлївський 1993, 142–156. p.; Дзєндєлївський 1996/1997, 144–167. p.; Капраль 2008, 190. p.) Nem nagyon sikerült azonban megszabadulni az orosz nyelv hatásaitól.

Feltételezhető, hogy a „Kárpátaljai Közlöny” fordítói folyamatosan igazodtak az elvárásokhoz, meglepő rugalmasságról tettek tanúbizonyságot, amire a lapban megjelenő fordítások változó nyelvi állapotából következtethetünk. A korai, 1939-es lapszámokban a Volosin-féle 1907-es nyelvtanra ismerünk, majd később a Marina-féle nyelvtan orosz hatására. Harajda grammatikájának kiadását követően sem vált azonban a fordítások nyelvezete egyenletes színvonalúvá, és az orosz nyelvi hatás végig érezhető a ruszin (magyar-orosz) szövegeken. (Дзєндєлївський 1993, 154. p.)

Például a Közlöny 1941. május 4-én megjelent 19. számában a 27. oldalon az „Объявление о конкурсѣ” című álláshirdetés szövege gyakorlatilag orosz nyelvű, ez az első néhány szóból kitűnik: „Объявляю конкурс на освободившееся мѣсто участкового врача...”. Az egy héttel később kiadott lapszám 1. oldalán a 2.620/1941. számú miniszteri rendelet fordítását szintén erős orosz hatás jellemzi: „Если для цѣли обезпеченія сельскохозяйственныхъ работъ [...] не обходимо использование исполненій для народной обороны, то по распоряженію оногo предпринимає мѣры министр народной обороны въ согласіи съ министромъ земледѣлія...”

Azt, hogy az 1941-ben kiadott nyelvtan nem rendezte végérvényesen a ruszin irodalmi norma kodifikálásának kérdését, jelzi például a „Kárpátaljai Közlöny” 1943. december 26-án kiadott 52. számából származó alábbi idézet: „Тотѣ лѣкарѣ, которымъ на приключенныхъ назадъ, респективно занятыхъ назадъ територіяхъ оправненость къ уживанню титула лѣкаря-спеціалиста уже была признана на основѣ правовыхъ нормъ, дѣйствующихъ подчасъ чужой окупаціѣ, суть оправненѣ и дальше къ уживаню титула отповѣдного лѣкаря-спеціалиста, ос колько были принятѣ до дакотрой отечественной лѣкарской коморы.”

Az idézett mondat néhány eleme (például a *тотъ* névmás, vagy a *лѣкарѣ* főnév többes számot kifejező végződése) a helyi, regionális nyelvhasználathoz közelít ugyan, illetve az 1941-ben még ugyanebben a lapban az orosz „врач” szó ‘orvos’ jelentésben, két évvel később pedig az ukrán *лѣкар*, ám a szöveg még mindig jelentős mértékben inkább orosz(os), mintsem ukrán.

Az 1939 és 1944 között két nyelven megjelenő „Kárpátaljai Közlöny” szláv fordításainak nyelvezetét elemezve egyetérthetünk Jurij Seveljovval, aki az 1944 előtt előtti Kárpátalján uralkodó nyelvi helyzetet a következőképpen jellemezte: „A nyelvi káosz, kétségkívül, létezett, de ennek nem kell túl nagy jelentőséget tulajdonítani. A három nyelvi csoport – ruszinok, ukránok és oroszok – valójában nem állt olyan messze egymástól, mint ahogyan a polemikus írásokból tűnhet. Tiszta ukrán irodalmi nyelven nem adtak ki szinte semmit, irodalmi orosz nyelven alig valamit, főként a nem helyi származású szerzők műveit. Gyakorlatilag minden kiadvány tartalmazott helyi nyelvjárási elemeket, a különbség közöttük csupán ezek arányában volt. Ebben a tekintetben a »ruszin nyelv« hagyományos változatának eltűnése nem attól függött, hogy elvetették ezt a változatot, hanem attól, hogy a különböző szövegekben más-más nyelvvél szintetizálódtak. Ez volt a valódi – vagy ukrán, vagy orosz – irodalmi nyelvhez vezető kárpátaljai út”. (Шевельов 1987, 254. p.)

Ebben a kontextusban érdekes Peter Pastor történész felvetése, miszerint „Sztálin, aki megvetette az ukránokat, miért nem Oroszországhoz csatolta Kárpátalját, mint ahogyan azt a kelet-porosországi Königsberggel (Kalinyingráddal) és a környező területekkel tette. Nyilvánvaló, hogy az ukrán nacionalistákat akarta kooptálni, akik még a háború befejezése után is folytatták a szovjet hatalommal szembeni fegyveres ellenállást. Ugyanakkor Kárpátalja nem jelentett igazi területi veszteséget Oroszországnak, mivel Sztálin Ukrajnát a »belső birodalom« elidegeníthetetlen részének tekintette.” (Pastor 2014, 284. p.) A fenti elemzésből világos, hogy mind az orosz, mind a ruszin vagy az ukrán nyelv fejlődéséhez azonos nyelvi alapok éltek a helyi közösségekben az 1940-es évek közepén. A szovjet időszakban országszerte, így az ukrán tagköztársaság területén is a nemzetiségi iskolákban nem a köztársaság nyelvét, hanem a „népek közötti érintkezés nyelvét”, azaz az orosz tanították, az orosz tannyelvű iskolákban tantárgy volt ugyan az adott köztársaság nyelve, ám annak tanulása alól felmentést lehetett kérni. Az orosz nyelv privilegizált helyzete azt eredményezte Kárpátalján, hogy „az utcán” a szláv nyelv az orosz vagy a helyi nyelvváltozatot, a ruszint jelentette. A Szovjetunió felbomlása után a független Ukrajnában az ukrán államnyelv került az első helyre, ami Kárpátalján nyelvi szempontból gyakorlatilag különösebb fordulatok nélkül az ukránosodáshoz vezetett. A szláv nyelv ma már egyértelműen az ukrán, gyakorlatilag eltűnt az orosz, s erősen szórványjelenség a ruszin. A 2001-es népszámlálás szerint a magyarok és a románok közel 100%-ának esetében az anyanyelv és nemzetiség egybeesik, a szlovákok és a németek közel fele az ukránt tartja anyanyelvének, és csak a románok esetében 60% feletti a más, magyar anyanyelvűek aránya.²⁸

28 About number and composition population of Zakarpattia region by data All-Ukrainian population census '2001. State Statistics Service of Ukraine. <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/language/Zakarpattia/> (letöltve: 2015. 02. 10.)

Irodalom

- Balás Vilmos 1942. *Az Erdős Kárpátok és a Nagy-Alföld, ruszinok és magyarok*. Ungvár.
- Балецкий, Эміль 1958. Венгерские заимствования в лемковском говоре села Комлошка в Венгрии. *Studia Slavica* IV.
- Белей, Мар'яна 2010. До характеристики еволюції поглядів Августина Волошина як граматиста і методиста мови. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Збірник наукових праць, 14.
- Бірчак, Володимир 1924. *Августин Волошин: его жита и дьяльнѡсть*. З нагоди 50 лтних уродин и 25 лтно прац. Ужгород.
- Bonkáló Sándor 1935. *A kárpátaljai rutén irodalom és művelődés*. Pécs, Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda.
- Brenzovics László (szerk.) 2009. *Kozma Miklós: Kárpátalja visszavétele*. Napló. Ungvár, KMKSZ.
- Чучка, Павло 1993. Питання літературної мови в Карпатській Україні. In *Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні*. Ужгород.
- Дзензелівський, Йосип 1959. До питання про мадьяризми в говорах Закарпатської області. На матеріалах Лінгвістичного атласа. Част. I. In *Доповіді та повідомлення УЖДУ*. Серія Філології 2.
- Дзензелівський, Йосип 1993. I. А. Гарайда як філолог і громадський діяч. In Б. Галас (ред.): *Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні*, Ужгород, Патент.
- Дзензелівський, Йосип 1996/1997. Гарайда як філолог. *Acta Hungarica*, VII/VIII.
- Fedinec Csilla 2004. *Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918–1944*. *Törvények, rendeletek, kisebbségi programok, nyilatkozatok*. Dunaszerdahely–Somorja, Liliium Aurum–Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Гарайда, Ивань 1941. *Грамматика руського языка*. Ungvár, Kárpátaljai Tudományos Társaság. *Грамматика угрорусского языка для середних учебных заведений* 1940. Ungvár, Kárpátaljai Területi Kormányzói Biztosi Hivatal.
- Horváth Lajos 2002. *Kárpátalja képviselője a magyar országgyűlésben, 1938–1945*. Budapest.
- Jankovics József 2010. Az irodalmi társaságok mint a Gyöngyösi-kultusz ápolói, In Csörsz Rumen István (szerk.): *Ghesaurus*. Budapest.
- Капраль, Михаил 2003. Русский язык в Подкарпатье (1938–1944). *Studia Russica* XX.
- Капраль, Михаил 2008. Языковая ситуация в Подкарпатье 1938–1944 гг. *Slavica Tartuensia* VIII.
- Капраль, Михаил (ред.) 2010. *Русинський дайджест 1939–1944*. III/1. *Кроника*. Тексты з ужгородських новинок „Нова Недля” и „Карпатска Недля” 1939–1941 гг. Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke.
- Kiss Elemér (szerk.) 1998. *A magyar hivatalos közlöny 150 éve*. Budapest.
- Кляп, Маріанна 2001. *Педагогічна та освітньо-культурна діяльність Августина Волошина в міжвоєнний період (1919–1939)*. Ужгород.
- Kozma Miklós 1940. *Beszédek, cikkek, elbádások, 1935–1940*. IV. k. Budapest.
- Лявинец, М. 2008. Иван Гарайда. *Русинський світ*, 1. sz.
- Marina Gyula 1977/1999. *Ruténsors – Kárpátalja végzete*. Nagyszőlős, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.
- Мозер, Міхаель 2011. Прощання з українством: декілька завваг про мовну історію русинів за влади Міклоша Гортія. *Humaniora: Slavica Tartuensia* IX.
- Мишанич, Олекса–Чучка Павло (ред.) 1995. *Августин Волошин. Твори*, Ужгород.
- Недзьльській, Євгеній 1932. *Очеркь карпаторусской литературы*. Ужгородь, Издание Подкарпаторусского Народопроевительного Союза.
- Nizsalovszky Endre 1943. *Kereskedelmi jogi szabályok*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó-vállalata.

- Pahirja, Olekszandr 2014. Út a paramilitáris szervezettől a fegyveres honvédelemig: a Kárpáti Szics. In Fedinec Csilla (szerk.): *Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*. Pozsony.
- Pastor, Peter 2014. Kárpátalja kérdése a magyar–szovjet kapcsolatokban, 1938–1945. In Fedinec Csilla (szerk.): *Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*, Pozsony.
- Püski Levente 2006. A magyar parlament szerkezete a Horthy-korszakban – kelet-közép európai kitekintésben. In Mazsu János–Orosz István–Pallai László–Pósán László (szerk.): *Magyarság és Európa – tegnap és ma*. Debrecen.
- Püski Levente 2009. Választási rendszer és parlamentarizmus a Horthy-korszakban, In Romsics Ignác (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Budapest.
- Püski Levente 2010. Parlamenti ciklusok, ülészakok, ülések a két világháború közötti Magyarországon, In Miklós Péter (szerk.): *Újragondolt negyedszázad – tanulmányok a Horthy-korszakról*. Szeged.
- Romsics Ignác 1990. Nyíltan vagy titkosan? A Horthy-rendszer választójoga. *Rubicon*, 2. sz.
- Шевельов, Юрий 1987. *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус*. Київ, Сучасність.
- Vasas Géza 2014. Az elaltatott alkotmány: a kárpátaljai vajdaság ügye 1939–1940-ben, In Fedinec Csilla (szerk.): *Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*. Pozsony.
- Volosin Ágoston 1907. *Gyakorlati kisorosz (rutén) nyelvtan*. Ungvár, Unio Könyvnyomda Részvénytársaság.
- Волошин, Августин 1899. *Методическая грамматика карпаторусского языка для народных школ*. Ungvár.
- Волошин, Августин 1901. *Методическая грамматика угро-русского литературного языка для народных школ. Матеріаль II-го класса народной школы*, Ungvár, Szt. Bazil Társulat.
- Волошин, Августин 1919. *Методическая грамматика карпато-русского языка для народных школ. Для I и II классов народной школы*. Ungvár, Unio Könyvnyomda Részvénytársaság.
- Волошин, Августин 1923. *Методична грамматика карпаторуського языка для низших клас народных школ*. Ужгород, Уніо.
- Волошин, Августин 1930. *Методична грамматика карпаторуського языка для низших клас народных школ*. Ужгород, Уніо.

CSILLA FEDINEC – ISTVÁN CSERNICKÓ

MARGINAL NOTES TO AN OFFICIAL NEWSPAPER: KÁRPÁTALJAI KÖZLÖNY (SUBCARPATHIAN BULLETIN, 1939–1944)

The research of the Subcarpathian Province in Hungary between 1939 and 1944, a unit differing from all the other parts of the country in respect of the organization of public administration, has resulted in many interesting findings mainly regarding history, justice and language policy. It is a common shortcoming of the broad spectrum of historical research programmes that the internal history of the region on the level of local provision-making has so far not been examined at all, however, there is a large scale of literature from homeland studies to mainstream scientific pieces. In this study, we examine the directions, areas and most of all the content of local politics, in the context of national aspirations. We studied, among others, whether there had been issues addressed on local level, and we sought to answer whether this administrative unit with special status was specific within the Hungarian public administration only in its name and some parts, or also in its deeper content.